

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЦДЗВН
Кафедра фінансових технологій і підприємництва

Бєбих Анастасія Василівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

«Фінансові ресурси підприємства та резерви їх збільшення»
(назва кваліфікаційної роботи бакалавра)

072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
(шифр і назва спеціальності)

Студентки 4 курсу А.В. Бєбих
(номер курсу) (ініціали, прізвище)
групи Фдн-81С
(шифр групи)

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр.

*Кваліфікаційна робота бакалавра містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання
на відповідне джерело* АВ Бєбих
(підпис) (ініціали та прізвище здобувача)

Керівник доцент, к.е.н. _____ І.Й.Плікус
(посада, науковий ступінь) (підпис) (ініціали, прізвище)

Суми 2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЦДЗВН
Кафедра фінансових технологій і підприємництва

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
д.е.н., професор
(науковий ступінь, учене звання)
Л.Л.Гриценко
(підпис) (ініціали, прізвище)
«28» січня 2022 р.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ БАКАЛАВРА
за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

(шифр) (назва)

студенту 4 курсу групи Фдн-81С

(номер курсу) (шифр групи)

Бєбих Анастасії Василівні

(прізвище, ім'я, по батькові студента)

- Тема роботи «Фінансові ресурси підприємства та резерви їх збільшення» затверджена наказом по СумДУ № 0420 від «06» червня 2022 року.
- Термін подання студентом закінченої роботи «13» червня 2022 року.
- Мета кваліфікаційної роботи – дослідити процес формування фінансових ресурсів та запропонувати рекомендації щодо вдосконалення управління фінансовими ресурсами підприємства.
- Об'єкт дослідження – результати фінансово-господарської діяльності ПП «Віком» та методи аналізу використання фінансових ресурсів підприємства.
- Предмет дослідження – теоретико-методичні та практичні засади управління фінансовими ресурсами підприємства.
- Кваліфікаційна робота виконується за матеріалами ПП «Віком»
- Орієнтовний план кваліфікаційної роботи, терміни подання розділів керівникові та зміст завдань для виконання поставленої мети.

№	Назва розділу	Термін подання
1.	Теоретичні основи формування фінансових ресурсів підприємства	Березень 2022 р.
2.	Аналіз формування та розміщення фінансових ресурсів ПП «ВІКОМ»	Квітень 2022 р.
3.	Резерви збільшення фінансових ресурсів підприємства	Травень 2022 р.

Зміст завдань для виконання поставленої мети кваліфікаційної роботи бакалавра: Розглянути теоретичні основи формування фінансових ресурсів підприємства, їх склад і структуру. Дослідити проблеми формування фінансових ресурсів підприємств України. Систематизувати аналітичне забезпечення формування та ефективності використання фінансових ресурсів підприємства. Здійснити аналіз джерел формування і розміщення фінансових ресурсів на підприємстві і оцінити ефективність їх використання. Визначені резерви збільшення фінансових ресурсів підприємства.

8. Консультації щодо виконання роботи:

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Плікус І.Й., доцент		
2	Плікус І.Й., доцент		
3	Плікус І.Й., доцент		

9. Дата видачі завдання: «31» січня 2022 року

Керівник кваліфікаційної роботи _____

(підпис) І.Й.Плікус
(ініціали, прізвище)

Завдання до виконання одержав _____

А.В.Бєбих

АНОТАЦІЯ
кваліфікаційної роботи бакалавра
на тему «Фінансові ресурси підприємства та резерви їх збільшення»
студента Бебих Анастасії Василівни

Вивчення в повному обсязі процесів формування і розміщення фінансових ресурсів підприємства необхідне для оцінки раціонального формування джерел фінансування діяльності підприємства і його ринкової стійкості. Це свідчить про актуальність теми дослідження.

Мета роботи – дослідити процес формування фінансових ресурсів та запропонувати рекомендації щодо вдосконалення управління фінансовими ресурсами підприємства.

Об'єкт дослідження – результати фінансово-господарської діяльності ПП «Віком» та методи аналізу використання фінансових ресурсів підприємства.

Предмет дослідження – теоретико-методичні та практичні засади управління фінансовими ресурсами підприємства.

Основний результат роботи – проведення аналізу та оцінки джерел формування та розміщення фінансових ресурсів підприємства та визначення шляхів удосконалення системи регулювання джерел формування фінансових ресурсів.

Ключові слова: фінансові ресурси, фінансовий аналіз, оптимізація, резерви, ефективність.

Основний зміст кваліфікаційної роботи викладено на 45 сторінках, з яких 5 стор. список використаної літератури із 50 найменувань та 2 стор. додатки.

Робота містить 7 таблиць, 3 рисунки, а також 2 додатки.

Рік захисту роботи – 2022 рік

ЗМІСТ

	С.
Вступ.....	5
1 Теоретичні основи формування фінансових ресурсів підприємства.....	7
1.1 Економічна сутність фінансових ресурсів, їх склад та структура.....	7
1.2 Проблеми формування фінансових ресурсів підприємств України.....	12
2 Аналіз формування та розміщення фінансових ресурсів ПП «ВІКОМ».....	16
2.1 Аналіз джерел формування та розміщення фінансових ресурсів на підприємстві.....	16
2.2 Методика оцінки ефективності використання фінансових ресурсів підприємства	19
3 Резерви збільшення фінансових ресурсів підприємства.....	28
3.1. Пропозиції щодо резервів збільшення фінансових ресурсів підприємства.....	28
Висновки.....	36
Перелік посилань.....	39
Додаток А Склад фінансових ресурсів підприємства.....	44
Додаток Б Можливості результатів оцінки стану фінансових ресурсів.....	45

ВСТУП

Актуальність теми дипломної роботи. В умовах ринку заставою виживання і основою стабільного положення підприємства служить його фінансова стійкість, яка відображає таке управління фінансовими ресурсами, при якому підприємство, вільно маневруючи грошовими коштами, здатне шляхом ефективного їх використання забезпечити безперебійний процес виробництва і реалізації продукції.

Вивчення в повному обсязі процесів формування і розміщення фінансових ресурсів підприємства необхідне для оцінки раціонального формування джерел фінансування діяльності підприємства і його ринкової стійкості. Управління власними коштами грає головну роль в організації кругообігу фондів, оскільки підприємства, що працюють на засадах комерційного розрахунку, повинні володіти певною майновою і оперативною самостійністю, щоб вести справи рентабельно.

Метою удосконалення процесів формування і розміщення фінансових ресурсів підприємства є пошук резервів для підвищення рентабельності і посилення комерційного розрахунку як основи стабільної роботи підприємства, зміцнення фінансової стійкості, в умовах ринку.

Вибір теми дослідження був обумовлений тим, що вона є достатньо актуальною і вимагає детальнішого вивчення.

Мета роботи – дослідити процес формування фінансових ресурсів підприємства та запропонувати рекомендації щодо управління фінансовими ресурсами підприємства.

Завдання дослідження, які поставлені та вирішені для досягнення мети роботи:

- розглянути теоретичні основи формування фінансових ресурсів підприємства, їх склад і структуру;

- досліджені проблеми формування фінансових ресурсів підприємств України;
- розглянуте аналітичне забезпечення формування та ефективності використання фінансових ресурсів підприємства;
- окреслені критерії оптимізації структури фінансових ресурсів підприємства;
- здійснений аналіз джерел формування і розміщення фінансових ресурсів на підприємстві і ефективність їх використання;
- визначені резерви збільшення фінансових ресурсів підприємства.

Об'єкт дослідження – результати фінансово-господарської діяльності ПП «Віком» та методи аналізу використання фінансових ресурсів підприємства.

Предмет дослідження – теоретико-методичні та практичні засади управління фінансовими ресурсами підприємства.

Методи дослідження, які використовувалися в процесі дослідження та обробки матеріалів: абстрактно-логічний, порівняльний, коефіцієнтний, вертикальний (структурний) і горизонтальний (часовий) фінансовий аналіз.

Структура роботи. Основна частина дипломної роботи складається з трьох розділів. У першому розділі визначені економічна сутність фінансових ресурсів, їх склад та структура; досліджені проблеми формування фінансових ресурсів підприємств України.

У другому розділі проведено аналіз джерел формування та розміщення фінансових ресурсів підприємства та розглянуті показники, які використовуються для оцінки їх ефективності.

У третьому розділі досліджені резерви збільшення фінансових ресурсів підприємства.

Фактологічну основу роботи складають матеріали періодичних видань, матеріали фінансової звітності підприємства ПП «Віком» (форми фінансової звітності за 2018-2020 роки), статистичні матеріали, роботи вітчизняних та закордонних науковців.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА

1.1 Економічна сутність фінансових ресурсів, їх склад та структура

Основною ланкою економіки в ринкових умовах господарювання є підприємства, що виступають у ролі господарюючих суб'єктів, які для здійснення господарської діяльності використовують основні види ресурсів: матеріальні, трудові, фінансові.

Серед названих вище економічних категорій найбільш складною є категорія «фінансові ресурси».

Великий внесок у розвиток теорії і практики удосконалення процесів формування і розміщення фінансових ресурсів підприємства зробили такі вчені, як: Р.М.Безус, І.О. Бланк, О.І. Бородіна, В.І. Верба, А.П. Гріцай, І.В. В.П. Дьяченко, М.Я. Карасик, О.В.Кнейслер, М.Я. Коробов, А.М.Кравцова, В.О. Луніна, Г.Б. Поляк, М. Р. Сичов, М.І. Солопенко, К.С. Стоянова, М.Й. Ткачук, Р.Н. Холт, І.П. Хомініч, М.С. Шумова та інші.

Про сутність цієї категорії, загальноприйнятої точки зору серед учених економістів, дотепер немає.

В науковій літературі можна дослідити різні визначення фінансовим ресурсам підприємств.

«Фінансові ресурси - це власний, позичений та залучений і позиковий грошовий капітал, що використовується підприємствами для формування своїх активів і здійснення виробничо-фінансової діяльності з метою одержання відповідних доходів і прибутку». [49,с.37; 50,с.18]

«Фінансові ресурси - це грошові доходи та надходження, що перебувають у розпорядженні суб'єктів господарювання і призначені для виконання фінансових зобов'язань, здійснення витрат на розширене відтворення та економічне стимулювання працівників». [48, с.175]

«Фінансові ресурси - це грошові кошти, що є в розпорядженні підприємств». [36, с. 16; 46, с. 9; 47, с.10]

«Фінансові ресурси – грошові фонди цільового призначення, які формуються в процесі розподілу і перерозподілу національного багатства, валового внутрішнього продукту і національного доходу, і використовуються в уставних цілях підприємства». [39, с. 267]

«Фінансові ресурси – це грошові кошти, що акумулюються у фондах цільового призначення для здійснення певних витрат». [29, с. 22]

«Фінансові ресурси – це сума коштів, що спрямовані в основні та оборотні засоби підприємства». [19, с. 80]

Фінансові ресурси призначені для виконання фінансових зобов'язань перед усіма суб'єктами господарювання (бюджетом, банками, страховими та іншими організаціями), з якими підприємство має взаємовідносини. Вони необхідні для виготовлення продукції, розширення, відновлення виробництва, економічного стимулювання робітників, тобто для здійснення необхідного руху коштів у виробничій діяльності підприємства.

Спочатку формування фінансових ресурсів відбувається в момент заснування підприємства, коли утворюється статутний фонд (капітал). Він показує розмір основних і оборотних коштів, інвестованих у процес виробництва. Надалі фінансові ресурси формуються головним чином за рахунок власних джерел: прибутку та амортизаційних відрахувань. Поряд з ними джерелами фінансових ресурсів виступають: виторг від реалізації вибулого майна; різноманітні цільові надходження; виторг від вибуття оборотних коштів та ін.

«Фінанси підприємств (ФП) — це система грошових відносин, які відображають формування, розподіл та використання грошових фондів і доходів суб'єктів господарювання в процесі відтворення» [36, с. 17] (рис. 1.1).

Формування фінансових ресурсів з різних джерел дає можливість підприємству своєчасно інвестувати кошти в нове виробництво,

забезпечувати у разі необхідності розширення і технічне переозброєння діючого, фінансувати наукові дослідження, розробки та їх впровадження.

Рисунок 1.1 – Функції фінансів підприємств у процесі відтворення [36]

Фінанси — кровноносна система економічного базису, яка забезпечує життєдіяльність підприємницької діяльності. Формування коштів підприємства наведено на рис. 1.2.

Фінансове забезпечення відтворювальних витрат може здійснюватися у трьох формах: самофінансування, кредитування і державного фінансування. Самофінансування ґрунтується на використанні тільки власних коштів, а у разі їх недостатності потрібно або скорочувати свої витрати, або шукати інші джерела, зокрема операції з цінними паперами. Кредитування — це одержання позики на умовах терміновості, забезпеченості, платності, повернення та цільового використання. Державне фінансування проводиться на безповоротній основі за рахунок бюджетних і

позабюджетних коштів. Так, держава цілеспрямовано перерозподіляє фінансові ресурси між виробничою і невиробничою сферами, галузями економіки, територіями, між формами власності.

Рисунок 1.2 – Формування грошових коштів на підприємстві [36]

На практиці всі перелічені форми фінансування витрат можуть застосовуватися одночасно. Головне — домогтися оптимального для певного періоду співвідношення між ними. Досягнення подібного оптимуму можливе лише на основі активної фінансової стратегії, яка має проводитися фінансовими службами держави і підприємства.

Підприємство використовує фінансові ресурси за багатьма напрямками, головні серед яких такі:

«1) платежі організаціям фінансово-банківської системи у зв'язку з виконанням зобов'язань (внесення податків до бюджету, сплата банкам за користування кредитом, погашення позичок, страхові платежі тощо);

2) інвестування власних коштів у капітальні витрати на розширення виробництва, технічне відновлення;

3) інвестування ресурсів у цінні папери інших фірм, придбані на ринку;

4) спрямування ресурсів на утворення грошових фондів заохочувального і соціального характеру;

5) використання ресурсів на добродійні цілі, спонсорство» [4; 20; 25; 36, с. 22; 46, с. 10; 47, с. 11;].

Велике значення мають фінансові резерви для забезпечення фінансування процесу виробництва, вони спроможні забезпечити безупинний кругообіг коштів у відтворювальному процесі, можуть створюватись самими підприємствами за рахунок власних фінансових ресурсів управлінськими структурами, спеціалізованими страховими організаціями, державою (резервні фонди).

Пошук ефективних напрямків використання фінансових ресурсів, операції з цінними паперами, своєчасне залучення позикових коштів є основними в управлінні фінансами підприємства. Фінансовий менеджмент — це така організація «управління фінансами з боку фінансових служб, яка дає змогу залучати додаткові фінансові ресурси на найбільш вигідних умовах, інвестувати їх з найбільшим ефектом, здійснювати прибуткові операції на фінансовому ринку, купуючи і перепродуючи їх» [40].

Виходячи зі структури бізнесу, джерела фінансування коштів поділяють на внутрішні і зовнішні, тобто, відповідно, власні і залучені (Додаток А) [36, с. 22; 46, с. 10, 47, с. 11].

На основі цього фінансові ресурси підприємств - це власний, позичений та залучений і позиковий грошовий капітал, що використовується підприємствами для формування своїх активів і здійснення виробничо-фінансової діяльності з метою одержання відповідних доходів і прибутку.

Формування фінансових ресурсів здійснюється в процесі створення підприємств і реалізації їх фінансових відносин при здійсненні господарсько-фінансової діяльності.

1.2 Проблеми формування фінансових ресурсів підприємств України

Кількість ресурсів в Україні характеризуються різноманітними формами, організаційними та технологічними рішеннями та збільшується із стрімким розвитком технологій, що веде до виникнення проблем.

При формуванні фінансових ресурсів підприємств необхідно врахувати, що підприємство залежить від своїх партнерів, попиту на продукцію, тенденцій розвитку галузі, економіки країни та інших чинників. Також, внутрішні фактори (стан основних засобів підприємства і рівень їх автоматизації, обмеженість виробничої потужності, рівень кваліфікації працюючих та інші) теж впливають на особливості формування величини та структури фінансових ресурсів.

Механізм формування джерел фінансових ресурсів передбачає аналітичний підхід до показників структури капіталу.

Оцінка структури джерел фінансових ресурсів підприємств може здійснюватись за допомогою як абсолютних, так і відносних показників. Варто зауважити, що в умовах інфляції реальний стан відобразатиметься у більшій мірі за рахунок відносних показників.

Аналіз джерел формування фінансових ресурсів підприємства може бути проведений за допомогою фінансових коефіцієнтів.

Дослідження економічної літератури дозволяє стверджувати, що здійснюючи параметричний аналіз пасиву балансу, розраховують такі показники:

- «- коефіцієнт фінансової незалежності;
- коефіцієнт фінансової залежності;

- коефіцієнт концентрації позикового капіталу;
- коефіцієнт співвідношення позикового і власного капіталу;
- коефіцієнт довготривалості залучення позикового капіталу;
- коефіцієнт фінансової стабільності;
- коефіцієнт фінансової стійкості;
- коефіцієнт структури позикового капіталу».[4,5, 11,33]

У ряді робіт підкреслюється думка про недоцільність обчислення усіх восьми вищезазначених коефіцієнтів, оскільки ці показники близькі або однотипні за економічним змістом, автори вказують що «достатньо обчислити коефіцієнт фінансової незалежності, коефіцієнт концентрації позикового капіталу та коефіцієнт співвідношення позикового і власного капіталу» [14,32, 42].

Зокрема, до загальних проблем формування, використання та захисту фінансових ресурсів належать:

- переважно галузевий принцип інформатизації органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що призводить до обмеженості використання ресурсів;
- невелика кількість правових норм, які регулювали б доступ до ресурсів, порядок надання і використання інформації про діяльність органів влади, підприємств і організацій;
- недостатня урегульованість суспільних відносин, пов'язаних із формуванням, використанням та захистом ресурсів, у тому числі щодо комерційного використання фінансових ресурсів;
- необхідність приведення ресурсів до єдиних державних стандартів на базі новітніх технологій, міжнародних стандартів, уніфікованих систем класифікації;
- недостатня кількість вимог до змісту ресурсів та обмежень щодо їх використання в деяких випадках;
- відносно висока вартість користування ресурсами.

Аналіз цих та інших проблем сфери ресурсів свідчить про необхідність вдосконалення державної політики у цій сфері.

Методика управління й регулювання при формуванні фінансових ресурсів підприємств в умовах ринкової трансформації економіки наведена на рис.1.3.

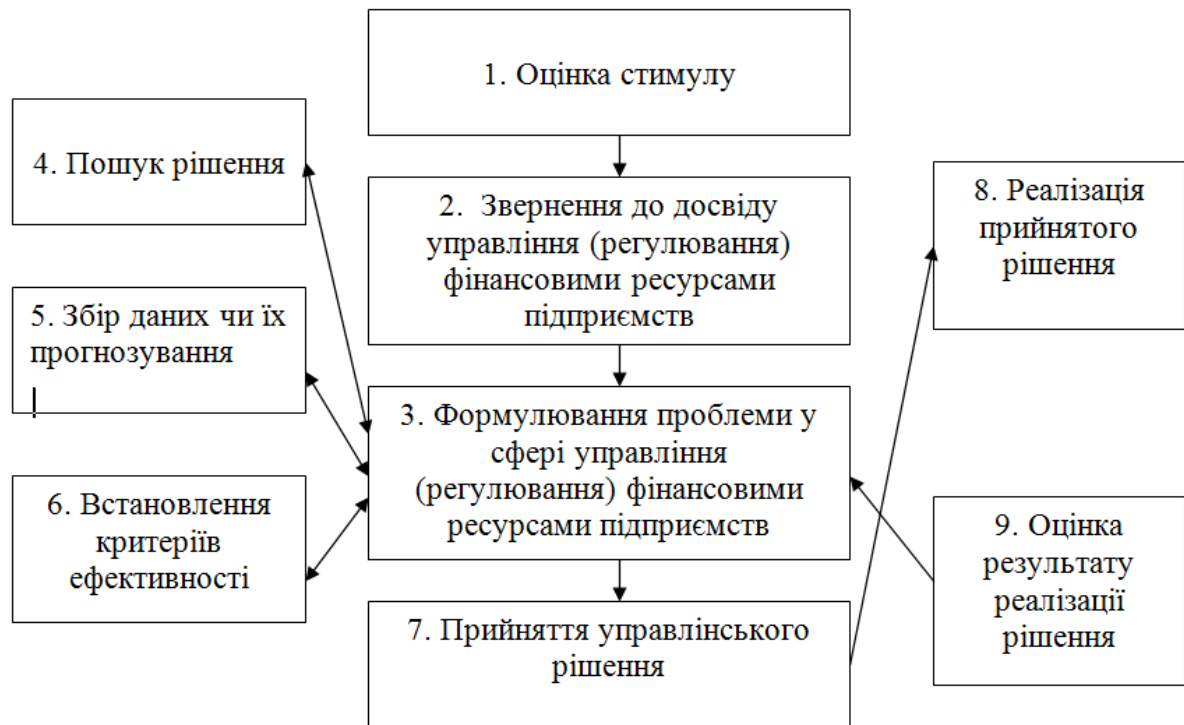

Рисунок 1.3 – Методика управління й регулювання при формуванні фінансових ресурсів [20]

Систему управління при формуванні фінансових ресурсів підприємства необхідно трактувати як функціональну єдність об'єкта системи управління (фінансових ресурсів і фінансових відносин), що виконує три функції, а саме відтворювальну, виробничу, контрольну; суб'єкта системи управління (фінансової служби підприємства), що прогнозує фінансові стани (ситуації), в яких може опинитися підприємство планування діяльності щодо управління фінансовими ресурсами, регулювання грошового обороту, облік витрат і результатів виробничої та інвестиційної діяльності, аналіз та оцінка ефективності використання та розподілу фондів грошових коштів, контроль за використанням та одержанням грошових коштів на усіх етапах виробничо-господарського циклу, зовнішнього економічного середовища.

Таким чином, положення щодо управління розвитком фінансових ресурсів підприємства полягають у наступному:

- підприємство є складною відкритою економічно-соціальною системою, підґрунтям функціонування і розвитку якої є процеси фінансування;

- фінансові ресурси є однією з складових економічних ресурсів підприємств, що забезпечують їх функціонування й розвиток. Фінансові ресурси доцільно розглядати як реальні (ті, що підприємства мають в розпорядженні) й потенційні (ті, що вони можуть з високою вірогідністю залучити до процесів господарювання із зовнішнього середовища);

- стратегічне управління при формуванні фінансових ресурсів підприємства необхідно розглядати у динаміці, як цілеспрямований процес виконання суб'єктами управління своїх функцій, сукупність фінансових стратегій дозволяє підприємствам визначитися з необхідністю або доцільністю фінансування, обсягами, джерелами залучення фінансових ресурсів, об'єктами, темпами, методами їх використання;

- розвиток підприємств характеризується наявністю якісних змін у їх характеристиках і складових, що мають позитивний характер, якщо темпи розвитку ресурсних складових на певному проміжку часу (тактичному періоді) будуть синхронізуватися з темпами розвитку підприємства;

- розвиток фінансових ресурсів підприємств характеризується якісною зміною співвідношення джерел і методів їх формування, результатом якої є забезпечення фінансової стійкості і позитивної динаміки рентабельності діяльності суб'єктів господарювання;

- розвиток фінансових ресурсів, як і загальний розвиток підприємства доцільно супроводжувати активним позиціонуванням останнього у зовнішньому середовищі для підвищення рівня їх привабливості і зменшення прояву ризику за допомогою фінансової прозорості на основі комплексу інструментів інтегрованих комунікацій.

2 АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗМІЩЕННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПП «ВІКОМ»

2.1 Аналіз джерел формування та розміщення фінансових ресурсів на підприємстві

ПП «Віком» планує свою діяльність, виходячи з попиту на роботи, послуги, необхідності забезпечення виробничого та соціального розвитку підприємства, підвищення прибутку. Основу планів складають договори зі споживачами та постачальниками.

Основні показники фінансово-господарської діяльності підприємства за 2018- 2020 рр. наведені у табл. 2.1

Таблиця 2.1 - Основні показники фінансово-господарської діяльності ПП «Віком» за 2018-2020 рр.

Показники	Роки			Відхилення абс		Відхилення, %	
	2018	2019	2020	2019 від 2018	2020 від 2019	2019 від 2018	2020 від 2019
Чистий дохід, тис. грн.	4699,4	10124,5	11933,2	5425,1	1 808,7	115,4	17,9
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	2 205,7	6 383,8	9 478,7	4178,1	3 094,9	189,4	48,5
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування	841,0	1 189,6	627,7	348,6	-561,90	41,5	-47,2
Чистий прибуток	697,5	838,4	548,2	140,90	-290,20	20,2	-34,6
Середньорічна вартість основних фондів	8309,45	8164,3	8008,1	-145,15	-156,20	-1,7	-1,9
Фондовіддача	0,566	1,240	1,490	0,67	0,25	119,3	20,2
Фондоозброєність	138,49	125,6	114,4	-12,89	-11,20	-9,3	-8,9
Середньорічна вартість оборотних коштів, тис. грн.	6068,85	7938,75	9107,3	1869,9	1168,55	30,8	14,7
Оборотність оборотних коштів, дні	465	282	275	-183	-8	-39	-3
Численність робітників,	60	65	70	5	5	8	8

чол.							
Продуктивність праці	78,32	155,76	170,47	77,44	14,71	98,9	9,4
Рентабельність основної діяльності	38,13	18,63	6,62	-19,49	-12,01	-51,1	-64,5

За даними таблиці 2.1 ми бачимо, що динаміку до збільшення має показник чистого доходу, збільшення у 2020 році складає 1 808,7 тис. грн., або 17,9 %, збільшилась собівартість реалізованої продукції на 3 094,9 грн., або на 48,5 %.

Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування зменшився на 561,90 тис. грн. або на 47,2%. Зменшення чистого прибутку підприємства, склало 290,20 тис. грн., або 34,6 %. Зменшилась середньорічна вартість основних фондів на 156,20 тис. грн. або на 1,9 %. Фондовіддача має динаміку до збільшення, зміна складає 0,25 грн. Висновок - основні засоби використовуються ефективно. Значно збільшилась середньорічна вартість оборотних коштів, збільшення складає 1168,55 тис. грн., або 14,7 %. Збільшилась оборотність на 8 днів, що свідчить про ефективне використання оборотних коштів. Збільшилась чисельність робітників, але зменшилась продуктивність праці, збільшення складає 14,71 тис. грн., що позитивно характеризує ефективність використання трудових ресурсів підприємства. Зменшилась рентабельність основної діяльності на 12,01%, що свідчить про зниження ефективності основної діяльності підприємства.

Склад власного капіталу ПП «Віком» за 2018-2020 рр. наведений у табл. 2.2.

Таблиця 2.2 - Склад власного капіталу ПП «Віком» за 2018-2020 рр.

Показники	Роки						Зміна 2020 від 2018	
	2018		2019		2020		У сумі	Пит. вага
	У сумі	Пит. вага	У сумі	Пит. вага	У сумі	Пит. вага		
1. Статутний капітал	3389,7	24,49	3389,7	23,21	3389,70	22,39	0	-2,10
2. Інший додатковий капітал	8603,9	62,17	8603,9	58,90	8603,90	56,82	0	-5,35
3. Резервний капітал	179,4	1,30	221,4	1,52	248,4	1,64	69	0,34
4. Нерозподілений прибуток (збиток)	1666,9	12,04	2391,7	16,37	2900,70	19,16	1233,8	7,12

Усього:	13839,9	100,0	14606,7	100,00	15142,70	100,00	1302,8	0,00
---------	---------	-------	---------	--------	----------	--------	--------	------

За даними таблиці 2.2 сума статутного капіталу ПП «Віком» складає 3389,7 тис. грн. Його питома вага у 2020 році зменшилась на 0,82 %. Сума іншого додаткового капіталу підприємства складає 8603,9 тис. грн., питома вага зменшилась на 2,08 %. Сума резервного капіталу збільшилась на 27 тис. грн., питома вага на 0,12 %. Сума нерозподіленого прибутку підприємства ПП «Віком» збільшилась на 509,0 тис. грн., питома вага збільшилась на 2,78 %. Загальна сума власного капіталу підприємства збільшилась на 536 тис. грн.

Ефективність використання капіталу підприємства ми оцінимо за допомогою показників оборотності та тривалості обороту активів.

Результати розрахунку показників ефективності використання фінансових ресурсів ПП «Віком» за 2018-2020 рр. представлені у табл. 2.3.

Таблиця 2.3 - Аналіз ефективності використання ресурсів ПП «Віком»

Показники	Роки			Відхилення, +,-	
	2018	2019	2020	2019 р. від 2018 р	2020 р. від 2019р.
Коефіцієнт оборотності активів	0,63	0,63	0,69	-0,01	0,07
Період обороту активів	567	573	519	6	-54
Коефіцієнт оборотності оборотних активів	1,42	1,28	1,31	-0,15	0,03
Період обороту оборотних коштів	253	282	275	29	-8
Фондовіддача	0,57	1,24	1,52	0,67	0,27
Коефіцієнт оборотності запасів	0,88	1,69	1,98	0,81	0,30
Період обороту запасів (К2)	409	213	182	-196	-32
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	21,45	5,86	4,44	-15,59	-1,42
Період погашення дебіторської заборгованості (К1)	17	61	81	45	20
Коефіцієнт оборотності готової продукції	1,04	2,58	2,37	1,54	-0,21
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	12	6	6	-6	0
Період погашення кредиторської заборгованості (К3)	30	58	61	28	3
Коефіцієнт завантаженості активів	1,575	1,592	1,442	0,02	-0,15
Коефіцієнт завантаженості активів в обороті	0,702	0,784	0,763	0,08	-0,02
Коефіцієнт завантаженості власного капіталу	1,473	1,405	1,246	-0,07	-0,16
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	0,68	0,71	0,80	0,03	0,09

Період операційного циклу	426	275	263	-151	-12
Період фінансового циклу	396	217	201	-179	-15

За даними таблиці 2.3 ми бачимо, що загальна тенденція наступна: у 2019 році у порівнянні з минулим 2018 роком відбулося зменшення ефективності використання активів підприємства, зокрема це виражено у зменшенні коефіцієнту оборотності активів, збільшенні періоду оборотності. Зменшився коефіцієнт оборотності оборотних активів, зменшення складає 0,15, збільшився період обороту оборотних коштів на 29 днів. Але підвищилась фондоддача на 0,67 грн. а також коефіцієнт оборотності запасів на 0,81. Зменшився коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, збільшився період погашення дебіторської заборгованості на 28 днів.

У 2020 році збільшилась оборотність активів підприємства відповідно зменшився період обороту активів та оборотних коштів підприємства, також підвищилась фондоддача та коефіцієнт оборотності запасів підприємства. Також за даними таблиці ми бачимо зменшення коефіцієнту кредиторської заборгованості, та відповідно збільшення періоду оборотності кредиторської заборгованості. Зменшився коефіцієнт завантаженості власного капіталу та підвищився коефіцієнт оборотності власного капіталу.

2.2 Методика оцінки ефективності використання фінансових ресурсів підприємства

Ефективність використання фінансових ресурсів пливає на фінансовий результат підприємства, його рентабельність.

Прибуток - одне з основних джерел фінансових ресурсів підприємств, формування централізованих і децентралізованих фондів засобів.

За рахунок прибутку відбувається формування в значному об'ємі бюджетних ресурсів держави, здійснюється фінансування розширення

підприємств, матеріальне стимулювання працівників, рішення соціально-культурних заходів.

У цьому випадку в отриманні прибутку зацікавлено не тільки підприємство, але і держава.

Суб'єкти господарювання, самостійно вирішують цілі і обсяги використання прибутку.

Абсолютна величина прибутку дуже важлива, коли йдеться про фінансові ресурси, які можуть бути використані підприємством. Аналіз фінансових результатів діяльності підприємства наведений у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4 – Аналіз фінансових результатів діяльності ПП «Віком» (тис.грн.)

Показники	Роки			2019 у % до 2018	2020 у % до 2019
	2018	2019	2020		
Доход (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	1991	2290	2941	115,02	128,43
ПДВ	332	382	490	115,06	147,59
Чистий дохід (виручка від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг))	1659	1908	2451	115,01	128,46
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	1470	1699	2307	115,58	135,79
Валовий прибуток (збиток)	189	209	144	110,58	68,89
Адміністративні витрати	355	506	647	142,53	127,87
Інші операційні доходи	1123	376	274	33,48	72,87
Інші операційні витрати	1196	277	256	23,16	92,42
Фінансові результати від операційної діяльності: прибуток (збиток)	-239	-198	-485	82,85	244,95
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування: прибуток (збиток)	-239	-198	-485	82,85	244,95

Виручка від реалізації продукції за аналізовані періоди зростає. Так, у 2019 р. рівень її склав 2290 тис.грн і зріс порівняно з 2018 р. на 229 тис.грн. У 2020р. виручка від реалізації продукції склала 2941 тис.грн. і зростає

порівняно з 2019р. на 651 тис.грн. або на 28,43%. Це свідчить про позитивні тенденції в діяльності підприємства.

На підставі зв'язку виручки від реалізації та чистого доходу видно, що чистий дохід також має тенденцію збільшення з 2018 по 2019 роки, на кінець 2019 він склав 1908 тис. грн., що на 249 тис.грн більше порівняно з 2018 роком, що складає 15,01%. Почавши з 2019 по 2020 роки чистий дохід також збільшився, на кінець 2020 року він склав 2451 тис. грн., що на 543 тис.грн. більше порівняно з 2019 роком. Це теж свідчить про позитивні тенденції в діяльності підприємства.

Валовий прибуток у 2018р. і 2019р. збільшився на 110,58%, але в 2020р. спостерігається зменшення валового прибутку за рахунок перевищення собівартості над чистим доходом.

Фінансовий результат від звичайної діяльності приймає негативне значення, тобто підприємство на протязі довгого часу несе збитки. Так, збиток за 2020р. склав 485 тис.грн. і зріс порівняно з 2019р. на 683 тис.грн., або 144,95%.

Рентабельність - це показник, що характеризує економічну ефективність. Економічна ефективність - відносний показник, що порівнює отриманий ефект із витратами чи ресурсами, використаними для досягнення цього ефекту.

Найчастіше використовується чотири різних показники: валовий прибуток, операційний прибуток, прибуток до оподаткування і чистий прибуток.

У залежності від того, з чим порівнюється обраний показник прибутку, виділяють дві групи коефіцієнтів рентабельності:

- рентабельність інвестицій (капіталу), а саме рентабельність сукупного капіталу та рентабельність власного капіталу;

- рентабельність продаж, а саме рентабельність валової реалізованої продукції, операційна рентабельність реалізованої продукції, чиста рентабельність реалізованої продукції

Рентабельність сукупного капіталу (ROA). Цей коефіцієнт розраховується в такий спосіб:

$$R_{ROA} = \frac{\text{прибуток до оподаткування}}{\text{Усього джерел засобів}} * 100\% \quad (2.1)$$

У 2018 році $R_{ROA} = -2,9 \%$

У 2019 році $R_{ROA} = -2,07 \%$

У 2020 році $R_{ROA} = -5,3 \%$

Рентабельність власного капіталу (ROE) розраховується по формулі:

$$R_{ROE} = \frac{\text{ЧП}}{\text{ВК}} * 100\% \quad (2.2)$$

де ЧП – чистий прибуток;

ВК – величина власного капіталу.

У 2018 році $R_{ROE} = -6,4\%$

У 2019 році $R_{ROE} = -3,5 \%$

У 2020 році $R_{ROE} = -9,4 \%$

Показник рентабельності власного капіталу показує, який прибуток приносить кожна інвестована власниками капіталу грошова одиниця.

Він є основним показником, використовуваним для характеристики ефективності вкладень у діяльність того чи іншого виду.

При оцінці рентабельності продаж на основі показників прибутку і виторгу від реалізації розраховуються коефіцієнти рентабельності по всій продукції в цілому чи по окремих її видах. Розраховуються три показники рентабельності продаж: валова рентабельність реалізованої продукції, операційна рентабельність реалізованої продукції і чиста рентабельність реалізованої продукції.

Валова рентабельність реалізованої продукції (GPM):

$$R_{GPM} = \frac{B_{np}}{\text{ЧД}_p} * 100\% \quad (2.3)$$

де B_{np} – валовий прибуток;

ЧД_p – виручка від реалізації.

У 2018 році $R_{GPM} = 11,4 \%$

У 2019 році $R_{GPM} = 10,9 \%$

У 2020 році $R_{GPM} = 5,88 \%$

Операційна рентабельність реалізованої продукції (OIM):

$$R_{OIM} = \frac{O_{np}}{ЧД_p} * 100\% \quad (2.4)$$

де O_{np} – операційний прибуток;

$ЧД_p$ – виручка від реалізації.

У 2018 році $R_{OIM} = -14,41 \%$

У 2019 році $R_{OIM} = -10,38 \%$

У 2020 році $R_{OIM} = -19,79 \%$

Операційний прибуток - це прибуток, що залишається після відрахування з валового прибутку адміністративних витрат, витрат на збут і інших операційних витрат. Цей коефіцієнт показує рентабельність підприємства після відрахування витрат на виробництво і збут товарів.

Чиста рентабельність реалізованої продукції (NPM):

$$R_{NPM} = \frac{ЧП}{ЧД_p} * 100\% \quad (2.5)$$

Де $ЧП$ – чистий прибуток;

$ЧД_p$ – виручка від реалізації.

У 2018 році $R_{NPM} = -22,6 \%$

У 2019 році $R_{NPM} = -10,38 \%$

У 2020 році $R_{NPM} = -19,79 \%$

Цей коефіцієнт показує повний вплив структури капіталу та фінансування компанії на її рентабельність. Узагальнемо інформацію щодо аналізу рентабельності у таблиці 2.5.

Розраховуючи показники прибутковості, спостерігається збиток майже по всім показникам. Це негативне явище для діяльності підприємства.

У 2019 році збитковість власного капіталу склала 3,4 % і зменшилася порівняно з 2018 роком на 2,8 %; у 2020 році збитковість власного капіталу значно збільшилася порівняно з 2019 роком на 5,5 %. У нашому випадку, на підприємстві, немає ефективних вкладень, так як значення рентабельності капіталу у 2018-2020 роках є негативним.

У 2020 році валова рентабельність від реалізованої продукції склала 5,88 % і зменшилася порівняно з 2019 роком на 5,02 %. Виходячи з цих значень можна зробити висновок, що протягом аналізованого періоду коефіцієнт валового прибутку показує спад ефективності виробничої діяльності. Це говорить про слабку політику ціноутворення.

Таблиця 2.5 – Аналіз показників рентабельності ПП «Віком»

Показники	2018	2019	2020	Зміни (+,-)	
				2019 до 2018	2020 до 2019
Рентабельність сукупного капіталу, %	-2,9	-2,07	-5,3	0,83	-3,23
Рентабельність власного капіталу, %	-6,4	-3,5	-9,4	2,9	-5,9
Валова рентабельність реалізованої продукції, %	11,4	10,9	5,88	-0,5	-5,02
Операційна рентабельність реалізованої продукції, %	-14,41	-10,38	-19,79	4,03	-9,41
Чиста рентабельність реалізованої продукції, %	-22,6	-10,38	-19,79	12,22	-9,41

Операційна збитковість реалізованої продукції у 2020 році склала 19,79 % і значно збільшилася порівняно 2019 роком на 9,41%.

У ПП «Віком» причиною зниження операційної рентабельності (збитковості) реалізованої продукції є збільшення по статтях адміністративних витрат.

Чиста збитковість реалізованої продукції у 2019 році склала 10,38 % і зменшилася порівняно з 2018 роком на 12,22 %; у 2020 році чиста збитковість реалізованої продукції збільшилася порівняно з 2019 роком на 9,41 %. У нашому випадку показник чистої рентабельності (збитковості) свідчить про збільшення фінансових витрат та одержання збитку від участі в капіталі інших підприємств, або про збільшення суми сплачуваних платежів.

Як бачимо з розрахунків показники рентабельності капіталу знаходяться на достатньо низькому рівні. Заради росту рентабельності

власного капіталу підприємству приходиться жертвувати своєю фінансовою незалежністю. Дуже важливим для підприємства є вибір оптимального положення, рівноважної крапки між фінансовою автономією і рентабельністю власного капіталу.

Поглиблену (багатофакторну) оцінку умов формування окремих агрегованих показників дозволяє отримати інтегральний фінансовий аналіз, а саме Дюпонівська система оцінки ефективності використання капіталу підприємства.

Оскільки існує безліч показників рентабельності, найбільш поширеним вважається рентабельність власного капіталу. В основі модифікованої схеми факторного аналізу лежить модель:

$$R_{ROA} = \frac{\text{чистий прибуток}}{\text{власний капітал}} = \frac{\text{чистий прибуток}}{\text{виручка від реалізації}} * \frac{\text{виручка від реалізації}}{\text{усього активів}} * \frac{\text{усього активів}}{\text{власний капітал}}$$

$$\text{або } R_{ROA} = R_{NPM} * P_{uidd} * k_{зал} \quad (2.6)$$

де R_{NPM} – чиста рентабельність реалізованої продукції (продаж);

P_{uidd} – ресурсовіддача (коефіцієнт оборотності активів);

$k_{зал}$ – коефіцієнт фінансової залежності (фінансового леверіджу)

Модель показує, що рентабельність власного капіталу підприємства залежить від трьох факторів першого порядку: чистої рентабельності продажів, ресурсовіддачі, структури джерел коштів, інвестованих у підприємство. Це пояснюється тим, що показники узагальнюють усі сторони фінансово-господарської діяльності підприємства: перший фактор узагальнює Звіт про фінансові результати, другий — актив Балансу, третій — пасив Балансу.

На підставі даних фінансового звіту оцінимо показники рівня рентабельності власного капіталу (табл. 2.6).

Відповідно до формули $RROA = RNPM * Puidd * k_{зал}$ виконаємо розрахунок впливу трьох факторів на зміну рівня рентабельності власного капіталу методом елімінування (шляхом ланцюгових підстановок). [30, с.410]

Таблиця 2.6 - Вихідні дані для аналізу рентабельності власного капіталу ПП «Віком»

Показники	Умовне знач.	2018	2019	2020	Зміни за період	
					2019 до 2018	2020 до 2019
Капітал, тис.грн.	А	7957	9576	9090	1619	-486
Власний капітал, тис.грн.	ВК	5857	5659	5174	-198	-485
Виручка від реалізації, тис.грн.	ЧД _р	1659	1908	2451	249	543
Чистий прибуток, тис.грн.	ПЧ	-375	-198	-485	177	-287
Чиста рентабельність продажів (ПЧ/ЧД _р)	R _{NPM}	-0,226	-0,104	-0,198	0,122	0,302
Ресурсовідачча (оборотність активів) (ЧД _р /А)	P _{uidd}	0,208	0,199	0,269	-0,009	0,07
Коефіцієнт фінансової залежності (А/ВК)	k _{зал}	1,359	1,692	1,757	0,333	0,065
Рентабельність власного капіталу	R _{ROA}	0,064	0,035	0,094	-0,029	0,059

Розглянемо фактори які впливають на рентабельність власного капіталу (табл. 2. 7)

Таблиця 2. 7 - Факторний аналіз рентабельності власного капіталу

Фактори			Рентабельність власного капіталу $R_{ROA} = R_{NPM} * P_{uidd} * k_{зал}$	Розрахунок впливу факторів на зміну рівня рентабельності (коефіцієнтні значення)
Чиста рентабельність продажів R _{NPM}	Ресурсовідачча P _{uidd}	Коефіцієнт фінансової залежності k _{зал}		
-0,104 R _{NPM 0} -0,198 R _{NPM 1}	0,199 P _{uidd 0} 0,199 P _{uidd 0}	1,692 k _{зал 0} 1,692 k _{зал 0}	-0,035 R _{ROA 0} -0,067 R _{ROA a}	1. Вплив чистої рентабельності продаж (R _{ROA a} - R _{ROA 0}) -0,032
-0,198 R _{NPM 1}	0,269 P _{uidd 1}	1,692 k _{зал 0}	-0,09 R _{ROA б}	2. Вплив ресурсовідаччі (R _{ROA б} - -0,067 R _{ROA a}) -0,023
-0,198 R _{NPM 1}	0,269 P _{uidd 1}	1,757 k _{зал 1}	-0,094 R _{ROA в}	3. Вплив коефіцієнта фінансової залежності (R _{ROA в} - R _{ROA б}) -0,004
Разом фактори				R _{ROA} = -0,032-0,023-0,004=0,059

Таким чином, за рахунок зниження коефіцієнта чистої рентабельності продажів, показника ресурсовіддачі, коефіцієнта фінансової залежності показник рентабельності власного капіталу знизився на 0,059 пункта.

З аналізу спостерігається високе значення показників збитковості, що говорить про зріст збитків і зменшенні джерел фінансування. Також взаємозв'язок показників рентабельності характеризується рівнянням Дюпона, котре дає можливість оцінити вплив рентабельності продаж і оборотності активів на рентабельність активів. Воно має наступний вигляд:

$$\frac{\text{чистий прибуток}}{\text{середня вартість активів}} = \frac{\text{виручка від реалізації}}{\text{середня вартість активів}} * \frac{\text{чистий прибуток}}{\text{виручка від реалізації}}$$

$$\frac{-485}{9333} = \frac{2941}{9333} * \frac{-485}{2941} \Rightarrow -0,0512 = 0,32 * (-0,16) \Rightarrow -0,0512 = -0,0512;$$

З рівняння видно, що збитковість продажів збільшилася на 16% за рахунок збитковості активів і скоротилася на 32% за рахунок оборотності активів.

Іншими словами, прибуток підприємства, одержаний з кожної гривни засобів, вкладених в активи, залежить від швидкості оборотності засобів і від того, яка частка чистого прибутку у виручці від реалізації. Оборотність активів залежить від об'єму реалізації і середньої величини активів.

Таким чином, важливо, щоб стан фінансових ресурсів відповідав вимогам ринку і відповідав потребам розвитку підприємства, оскільки недостатня фінансова стійкість може привести до неплатоспроможності підприємства і відсутності у нього засобів для виробництва, а надмірна фінансова стійкість - перешкоджати розвитку, перегружуючи витрати підприємства зайвими запасами і резервами.

За даними аналізу можна зробити висновок, що основну питому вагу в загальній вартості джерел формування фінансових ресурсів ПП «Віком» займають власні фінансові ресурси.

Показники рентабельності капіталу знаходяться на достатньо низькому рівні.

3 РЕЗЕРВИ ЗБІЛЬШЕННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА

3.1 Пропозиції щодо резервів збільшення фінансових ресурсів підприємства

В Україні відбувається трансформація та структурна перебудова галузей, а також застосуванням прогресивних методів управління при формуванні фінансових ресурсів підприємств. Успіх перетворень залежить від багатьох чинників, головним серед яких є формування дієвого механізму управління в процесі формування фінансових ресурсів суб'єктами господарювання на макро-, та мікроекономічних рівнях.

На думку науковців, формування фінансових ресурсів підприємств в Україні ускладнено дією низки чинників, у тому числі:

- обмеженістю вільних коштів у суб'єктів господарювання для їхнього інвестування в підприємства, що функціонують;
- підвищеними інвестиційними ризиками у зв'язку із економічно, політичною нестабільністю в суспільстві і недосконалістю нормативно-правової бази, що регулює процес створення і функціонування підприємств;
- відсутністю розвиненого і ліквідного вторинного ринку цінних паперів;
- недостатньою відкритістю інформації про фінансовий стан діючих підприємств;

- недостатнім рівнем економічної грамотності переважної частини ринкових суб'єктів тощо.

Для ефективного функціонування підприємств України, для вдосконалення механізму удосконалення процесів формування і розміщення фінансових ресурсів, управління підприємством слід використовувати систему форм та методів стабілізації фінансового стану підприємства на основі застосування антикризової програми на кожному етапі життєвого циклу підприємства.

Застосовуючи сполучення стратегії і тактики (як захисної, так і наступальної) розміщення фінансових ресурсів, у ПП «Віком» можна рекомендувати наступну програму дій:

- обов'язковий докладний огляд ринку продукції, що готується до випуску;
- вивчення існуючих конкурентів;
- використання послуг досвідчених маркетологів у процесі просування товару на ринок.

Кризу на даній стадії можна ліквідувати, виробивши правильну стратегію виводу товару на ринок. Необхідно зорієнтуватися на визначеного клієнта, визначити межу ціни, що він може заплатити за продукцію.

Також потрібно запровадити розробку програм по більш ефективному використанню наявних у підприємства ресурсів, у тому числі продаж не використовуваного устаткування і матеріалів; повне або часткове перепрофілювання виробництва; впровадження прогресивних форм і методів організації праці.

Спроможність підприємства досягнути успіху залежить від ефективності управління фінансовими ресурсами.

Управління фінансовими ресурсами підприємства – «процес навчання управлінським діям у сфері використання грошових ресурсів фондового та не фондового характеру, що складається з трьох етапів:

- виявлення та формулювання проблеми чи завдання управління фінансовими ресурсами, що повинно бути вирішене на базі використання попередньо здобутого досвіду й наявної інформації;
- прийняття управлінського рішення щодо використання фінансових ресурсів та його реалізація;
- аналізу результатів прийнятого рішення з погляду можливих способів його модифікації чи зміни, а також їх врахування у процесі накопичення досвіду, який може бути використаний у майбутньому» [4,18, 49, 50].

Зазначимо, що поряд з управлінням використовується термін «організація», яка пов'язана з «процесами утворення системи і забезпечення її стійкого функціонування, а управління— з процесами, що відбуваються в системі, створеній організацією» [11,39]. Тому під «організацією управління фінансовими ресурсами підприємств розуміємо створення ефективної управлінської системи та її постійне удосконалення» [4,529]. Саме це завдання вирішує реорганізацію системи управління фінансовими ресурсами.

Реорганізація дає можливість: «чітко визначити проблему та ціль діяльності системи управління; вибрати правильний об'єктивний спосіб дослідження складних економічних процесів; відібрати комплекс методів і засобів, що дають змогу досягнути поставленої мети шляхом проектування здатної до адаптації економічної системи; побудувати та забезпечити функціонування цієї системи» [4,21, 38] (Додаток Б).

ПП «Віком» стикається з необхідністю розробки методики управління при формуванні фінансових ресурсів з метою збільшення їх обсягів.

Проаналізуємо докладніше кожен етап процесу реорганізації управління при формуванні фінансових ресурсів підприємства.

1. *Оцінка стимулу.* Основним стимулом, що актуалізує потребу реорганізації, є зниження ефективності функціонування системи управління фінансовими ресурсами підприємств. Доцільно поділяти ефективність діяльності системи

управління фінансовими ресурсами підприємства на 3 частини: науково-технічну, соціальну та економічну.

Науково-технічна ефективність виявляється через прискорення науково-технічного прогресу завдяки вдалому поєднанню наукових досліджень та фінансових можливостей. Соціальна ефективність функціонування системи управління фінансовими ресурсами підприємства виявляється через досягнення високого рівня соціальної спрямованості розвитку підприємства. Рівень економічної ефективності функціонування системи управління фінансовими ресурсами підприємства безпосередньо пов'язаний із досягненням її головної мети — максимізації вартості підприємства.

Ефективність рішень, що приймаються системою управління при формуванні фінансових ресурсів ПП «Віком» оцінімо за допомогою коефіцієнта ефективності управління:

$$K_{ef.упр.} = \frac{\Delta ВП}{ФР} \quad (3.1)$$

де $\Delta ВП$ — зміна вартості підприємства, тис.грн;

$ФР$ — загальний обсяг фінансових ресурсів, перерозподілених через систему управління фінансовими ресурсами підприємства за відповідним напрямком (науково-технічним, соціальним, економічним), тис.грн.

$$\Delta ВП (2018-2019 \text{ роки}) = 5659-5857 = -198 \text{ тис.грн.}$$

$$\Delta ВП (2019-2020 \text{ роки}) = 5174-5659 = -485 \text{ тис.грн.}$$

$$K_{ef.упр. (2018-2019)} = -\frac{198}{9576} = -0,02 \quad K_{ef.упр. (2019-2020)} = -\frac{485}{9090} = -0,05$$

Від'ємне значення коефіцієнта ефективності управління свідчить про недосконалу роботу системи управління фінансовими ресурсами в ефективності прийняття рішень, що тягне за собою необхідність розробки методики управління при формуванні фінансових ресурсів.

2. *Звернення до досвіду управління фінансовими ресурсами підприємства:* досвід, здобутий у процесі попередньої діяльності прямо не

використовується для реорганізації управління фінансовими ресурсами підприємств у економіці України. Його необхідно постійно коригувати.

3. *Формулювання проблеми у сфері управління фінансовими ресурсами підприємства.* Реорганізація системи управління фінансовими ресурсами підприємства має забезпечити розв'язання таких проблем: недостатності грошових ресурсів; труднощів при здійсненні розрахунків із постачальниками; різкого зменшення кількості замовлень; неповного використання наявних виробничих потужностей; зменшення обсягу продажу через появу нових конкурентів; недостатності величини оборотних коштів; частих збитків; відсутності розробленої стратегії вдосконалення діяльності; несвоєчасної виплати заробітної плати; відсутності управлінської команди; нехтування раціоналізаторськими пропозиціями; скорочення видатків на дослідження, рекламу і підготовку кадрів; розпродажу виробничого устаткування; зміни форми розрахунків; пролонгації векселів; запізнення в розрахунках; заборгованості в розрахунках за банківськими відсотками; зниження якості продукції; конфлікту серед керівництва підприємства; звільнення висококваліфікованих працівників.

Причинами неефективного управління й регулювання фінансовими ресурсами ПП «Віком» є:

- ✓ скорочення об'єму продаж;
- ✓ збільшення собівартості;
- ✓ збільшення збитків;
- ✓ скорочення суми власного капіталу;
- ✓ збільшення фінансової залежності від зовнішніх джерел.

4. *Пошук рішення.* Цей етап процесу реорганізації управління фінансовими ресурсами підприємства треба здійснювати, послуговуючись теорією систем, яка вивчає різні явища, базуючись лише на формальних взаємозв'язках між різними параметрами, що їх становлять, і на характері їхніх змін під впливом зовнішніх умов. Для теорії систем об'єктом дослідження є не «фізична реальність», а «система», тобто формальний взаємозв'язок між ознаками і

властивостями, за якими здійснюється спостереження. Мова, що використовується для опису поведінки систем — це мова теорії обробки інформації і теорії цілеспрямованої дії (прийняття рішень, управління, регулювання).

На цьому етапі здійснюється побудова моделі досконалої системи управління фінансовими ресурсами, що передбачає визначення структури, комунікацій, функціональності.

У ПП «Віком» відповідальність за управління фінансовими ресурсами несе директор і головний бухгалтер. Для удосконалення управління фінансовими ресурсами на підприємстві рекомендується увести в штат бухгалтерії або відділу економіки фінансового менеджера, в обов'язки якого буде входити оцінка фінансового стану підприємства, пошук резервів збільшення прибутку і рентабельності, пошук збільшення джерел самофінансування.

5. *Збір даних чи їх прогнозування.* Основним джерелом даних, котрі використовуються у процесі реорганізації, є зворотний зв'язок, який порівнює вибірку виходу системи управління, що функціонує, з моделлю очікуваного виходу та виділяє відмінності (порівняння реального обсягу і структури активів, що склалися, та аналогічних планових показників), оцінює зміст розбіжностей, напрацьовує управлінське рішення (визначаються чинники, що вплинули на результат, а також оцінюється їхня вага у кінцевому результаті), формує процес реалізації цих рішень, впливає на основний процес системи управління фінансовими ресурсами підприємства з метою зближення виходу і моделі виходу. Залежно від результату порівняння вибірки виходу з моделлю суб'єкт управління може виконувати або функції контролю та інформації, або — організації та планування.

6. *Встановлення критеріїв ефективності.* Серед критеріїв ефективності пріоритет повинен віддаватися таким параметрам, як забезпечення:

- визначення реального обсягу наявних резервів фінансових ресурсів;

- обґрунтування оптимальних резервів грошових ресурсів, їх розподіл і використання з урахуванням потреб підприємств, економічної доцільності витрат, а також впливу їх на кінцеві результати діяльності підприємства;
- контролю за раціональним використанням ресурсів, виробничих засобів, виконанням планових завдань, безперервністю розрахунків, підвищенням рентабельності виробництва;
- організації своєчасних економічних розрахунків з фінансово-кредитною системою, іншими підприємствами, організаціями, працівниками;
- проведення аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства з погляду ефективності його роботи як бази для прийняття обґрунтованіших управлінських рішень.

7. Прийняття управлінського рішення. Щоб знайти оптимальне рішення тієї чи іншої проблеми вибору досконалої системи управління при формуванні фінансових ресурсів підприємства, необхідно розглянути кілька різних варіантів. Їх дослідження дасть змогу вибрати один із них, що забезпечить одержання максимальної вигоди (забезпечення зростання вартості підприємства, максимізація прибутку тощо). Навіть якщо не завжди вдасться визначити наскільки один варіант вигідніший від іншого, ми так чи інакше знайдемо варіант створення системи, за якою одержимо найбільшу вигоду в галузі управління фінансовими ресурсами без шкоди для інших напрямків діяльності підприємства. Завдання керівництва підприємства — конструювання системи прийняття та реалізації рішень, а також координування процесу її функціонування.

8. Реалізація прийнятого рішення. Реорганізація управління фінансовими ресурсами у ПП «Віком» не потребує значного фінансування. Найкращим її інструментом є навчання. Таким чином, механізм реалізації проекту реорганізації управління фінансовими ресурсами на підприємстві - це ретельне планування дій, навчання персоналу та формування позитивного ставлення до змін у масштабі підприємства. Реорганізація управління фінансовими ресурсами підприємства триває від кількох місяців на

невеликих підприємствах до одного року на підприємствах середнього розміру та більше - на великих підприємствах. З огляду на це потрібна наукова організація роботи з управління фінансовими ресурсами, що забезпечить високий рівень планування фінансових ресурсів, прийняття оптимальних рішень з урахуванням їх економічного й соціального ефекту. Добре знання основ фінансів, кредиту, планування сприятиме раціональній реорганізації управління фінансовими ресурсами, посиленню впливу фінансово-кредитного механізму на кінцеві результати роботи і на цій підставі підвищенню ефективності виробництва в умовах переходу до ринку.

9. *Оцінка результату реалізації рішення.* Оцінка результатів реорганізації є безперервним процесом, та передбачає опитування працівників, визначення економії, контроль поставлених завдань, оцінку задоволення покупців, постачальників, потенційних інвесторів. Вигоди такого підходу значно перевищують витрати, пов'язані з реорганізацією системи управління фінансовими ресурсами підприємства.

Отже, удосконалення системи реорганізації управління фінансовими ресурсами у ПП «Віком» слід розглядати як один із головних чинників підвищення ефективності будь-якої виробничо-господарської діяльності. Від цього залежить поліпшення позицій підприємства в конкурентній боротьбі, його стабільне функціонування та динамічний розвиток. Спрямованість реорганізації управління фінансовими ресурсами у ПП «Віком» полягає в оптимізації використання ресурсів підприємства. Система управління фінансовими ресурсами підприємства є ефективною, якщо вона дає змогу не тільки використовувати наявні ресурси, а й забезпечує пошук можливостей подальшого розвитку підприємства.

ВИСНОВКИ

Наявність фінансових ресурсів є умовою успішного функціонування підприємницької структури незалежно від сфери діяльності, галузі та організаційно-правового статусу.

Тому задачею підприємств є пошук резервів збільшення власних фінансових ресурсів і ефективне їх використання з метою підвищення ефективності роботи підприємства.

Джерела їх формування та порядок залучення на підприємствах різних форм власності відрізняються і проблемам формування фінансових ресурсів приділяється особлива увага.

Для дослідження вказаної проблеми було обрано приватне підприємство «Віком».

В результаті проведеного дослідження на підприємстві отримані наступні результати:

Вартість майна підприємства збільшилася в 2019 року в порівнянні з 2018 роком на 1619 тис.грн., а у 2020 році зменшилася на 486 тис.грн. Це говорить про зменшення підприємством господарського обороту, що в цілому є негативною характеристикою.

У 2020 році спостерігається зменшення вартості оборотних активів, це говорить про зменшення виторгу від реалізації продукції.

Найбільшу питому вагу в загальній вартості джерел формування коштів підприємства за 2018-2020 роки займають власні кошти або власний капітал, але він зменшився, це пов'язано зі збільшенням непокритого збитку, що свідчить про мало ефективну роботу підприємства. Така структура джерел формування майна підприємства є ознакою низької фінансової стійкості.

Аналіз структури та динаміки джерел фінансових ресурсів на підприємстві, проведений в роботі виявив тенденцію збільшення залучених фінансових ресурсів, але основну питому вагу в загальній вартості джерел формування фінансових ресурсів займають власні фінансові ресурси.

Ефективність використання фінансових ресурсів впливає на такі показники: фінансова стійкість підприємства, ліквідність, платоспроможність, ділова активність і рентабельність.

На підприємстві низька забезпеченість власними коштами для фінансування запасів та витрат. Це підтверджує аналіз ліквідності балансу досліджуваного підприємства, яка є не абсолютною, оскільки у підприємства практично відсутні засоби для погашення найтерміновіших зобов'язань.

При аналізі ділової активності було розраховано ряд коефіцієнтів, та встановлено, що коефіцієнт оберненості власного капіталу перевищує коефіцієнт оберненості активів, що свідчить про збільшення обсягів позикових, залучених ресурсів в обороті та про необхідність обґрунтування небезпечного рівня цього обсягу для запобігання фінансових ускладнень, зниження доходності в майбутньому.

Цю тенденцію підтверджує низький рівень показників рентабельності за якими спостерігається збиток по всім показникам.

Аналіз організації фінансової роботи на підприємстві і управлінні фінансовими ресурсами показав практичну відсутність системи управління й регулювання фінансовими ресурсами. З приводу цього була розроблена методика управління й регулювання при формуванні фінансових ресурсів на підприємстві. Докладно проаналізовані процеси реорганізації управління й регулювання фінансовими ресурсами дозволили розглянути їх як один із головних чинників підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності підприємства. Від цього залежить стабільне функціонування та динамічний розвиток підприємства, а також поліпшення позицій в конкурентній боротьбі.

Головними рекомендаціями щодо підвищення фінансової стійкості підприємства є:

- 1) детальний аналіз діяльності підприємства з метою виявлення і усунення джерела отримання збитків;
- 2) прискорення оборотності оборотних коштів, що має вплив на оптимізацію структури капіталу;
- 3) детальний аналіз джерел фінансування з метою визначення вигідності використання конкретного джерела, обґрунтування авансування коштів;
- 4) визначення оптимального співвідношення власного і залученого капіталів, врегулювання структури капіталу підприємства.

Рекомендаціями щодо підвищення рентабельності діяльності підприємства є:

- 1) детальний аналіз витрат підприємства для виявлення джерела збитковості діяльності підприємства;
- 2) впровадження технологічних і технічних інновацій, які допомагають економічно використовувати ресурси підприємства;

- 3) аналіз і контроль операційних витрат з метою виявлення внутрішніх резервів збільшення прибутку за рахунок зменшення собівартості;
- 4) жорсткий контроль і планування виробничих і фінансових витрат підприємства.

Застосовуючи результати отримані в ході детального вивчення теми, було запропоновано програму дій по удосконаленню процесів формування і розміщення фінансових ресурсів на підприємстві.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс]-Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/43615>
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
3. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: затверджене Наказом Міністерства Фінансів України від 7 лютого 2013 р. № 73. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z_0336-13
4. Азаренкова Г.М. Фінанси підприємств: [навч. посіб. для самост. вивч. дисципліни] / Г.М. Азаренкова, Т.М. Журавель, Р.М. Михайленко. – 3-тє вид., виправ. і доповн. – К.: Знання-Прес, 2009. – 300 с.

5. Базилінська О. Я. Фінансовий аналіз: теорія і практика / О. Я. Базилінська. Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 328 с.
6. Безбородова. Т. В. Удосконалення механізму управління фінансовими ресурсами підприємств / Т. В. Безбородова // Держава та регіони. – 2006. – № 5. – С. 21–23.
7. Бердар М. М. Управління процесом формування і використання фінансових ресурсів підприємства / М. М. Бердар // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №5. – С. 133-138.
8. Бланк І. О. Фінансовий менеджмент / І. О. Бланк. – К. : Ельга, 2008. – 722 с.
9. Близнюк О. П. Класифікація джерел формування фінансових ресурсів підприємства [Електронний ресурс] / О. П. Близнюк, А.П. Горпинченко // Вісник Міжнародного слов'янського університету. Сер. : Економічні науки. – 2013. – Т. 15, № 2. – С. 52-58.
10. Бойко Є. М. Сучасний стан та проблеми процесу формування фінансових ресурсів підприємства в Україні / Є. М. Бойко // Молодий вчений. – 2016. – № 5. – С. 15-16.
11. Виговська В. В. Вдосконалення системи управління фінансовими ресурсами малих підприємств / В. В. Виговська //Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 8. – С. 35 – 40.
12. Вовк І. Класифікація ресурсів підприємства. Сучасні підходи [Електронний ресурс] / І. Вовк // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2012. – №. 1 (4).
13. Волинчук Ю. Особливості формування та використання фінансових ресурсів підприємств. / Ю. Волинчук // Економічний аналіз. – Т., 2013. – Вип.11, ч. 2. – С. 96-101.
14. Герасименко Р. А. Особливості формування фінансових ресурсів акціонерних товариств / Р. А. Герасименко // Фінанси України. – 2006. – № 6. – С. 82 – 89.

15. Гой І. В. Підприємництво [текст] : навч. посіб. / І. В. Гой, Т. П. Смелянська – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 368 с.
16. Горбан А. П. Управління фінансовими ресурсами підприємства / А. П. Горбан // Економічні науки. – 2010. – № 15. – С. 25 – 27.
17. Горбатенко А. А. Особливості формування власних фінансових ресурсів підприємств в Україні / А. А. Горбатенко // Економічний вісник ПереяславХмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди. - 2010. – Випуск № 15/1. – С. 195- 201.
18. Грабовецький Ю. Є. Економічний аналіз: Навч. посіб. / Ю. Є. Грабовецький. – К.: ЦУЛ, 2009. – 256 с.
19. Довбня С. Б. Оптимізація програми фінансування підприємства / С. Б. Довбня // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 18. – С. 79 – 82.
20. Єфремова Н. Джерела формування фінансових ресурсів підприємства: їх склад та оптимізація структури / Н. Єфремова // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2013. – № 3. – С. 53 – 61.
21. Загорулько Ю. І. Фінансова стійкість підприємств як економічна категорія / Ю. І. Загорулько // Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ, Серія: Економічні науки, № 4/2013. – С.236 – 247.
22. Іванілов О. С. Економіка підприємства / О. С. Іванілов. - К.: Центр учбової літератури, 2009. – 728 с.
23. Качмарик Я. Д. Ефективність формування фінансових ресурсів підприємств / Я. Д. Качмарик, Р. І. Хуткий // Фінанси України – 2008. – № 10. –с. 138 – 144.
24. Кірданов М. Г. Відображення в бухгалтерському обліку формування і використання фінансових ресурсів підприємства [Електронний ресурс] / М. Г. Кірданов // Фінанси, облік і аудит . – 2013. – Вип. 20. – С. 281-288.
25. Кірейцев Г. Г. Фінанси підприємств : [навч. посіб.] / Г. Г. Кірейцев – Ж. : Вид-во ІТІ, 2002. – 269 с.

26. Кнейслер О.В. Теоретико-прагматичні підходи до визначення фінансових потоків / О.В. Кнейслер, Л.З. Шупа // Наукові записки Нац.університету “Острозька академія”. Серія “Економіка”: збірник наукових праць. – Острог : Видавництво НУ “Острозька академія”, 2015. – Вип. 28. – С. 113-118.
27. Коваленко Л. О. Фінансовий менеджмент : [навч. посіб.] / Л. О. Коваленко, Л.М Ремньова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005. – 485 с.
28. Козачок І. А. Формування та управління ефективним використанням фінансових ресурсів підприємства / І. А. Козачок // Гуманітарний вісник ЗДА. – 2011. – № 47. С. 227 – 283.
29. Кравцова А. М. Фінансові ресурси підприємств: механізм формування та ефективного використання [Текст] : монографія / А. М. Кравцова; – Вінниця., 2011. – 219 с.
30. Кравчук О.М. Фінансова діяльність суб’єктів підприємництва: [навч. посіб.] / О.М. Кравчук, В.П. Лещук. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 503 с.
31. Лапа А. Є. Фінансові ресурси підприємства та їх оптимізація / А. Є. Лапа // Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ, Серія: Економічні науки, № 4/2013. – С. 289 – 297.
32. Леось О. Механізми формування фінансових ресурсів підприємств [Електронний ресурс] / Леось О., Коваль І. // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2014. – Вип. 1. – С. 119-126.
33. Линенко А. В. Оптимізація структури джерел фінансових ресурсів підприємства / А. В. Линенко // Вісник Запорізького національного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – № 2. – С. 47 – 55.
34. Лігоненко Л. О. Фінанси підприємств : підручник / Л. О. Лігоненко. – К.: КНТЕУ, 2006. – 491 с.
35. Лукіна Ю. В. Формування та реалізація стратегії управління фінансами підприємства / Ю. В. Лукіна // Фінанси України. – 2013. – № 3. – С. 113 - 118.

36. Малій О. Г. Фінансові ресурси підприємств: джерела формування та ефективність використання. / О. Г. Малій // Вісник. – Х., 2014. – Економічні науки. – С. 179-186.
37. Налукова Н.І. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва: сутнісно-аналітичний аспект / Н.І. Налукова // Галицький економічний вісник. – 2011. – №1(30). – С.166-174.
38. Остренко Т. Оптимізація формування фінансових ресурсів підприємства [Електронний ресурс] / Т. Остренко // Науковий блог НаУОА. – Режим доступу:<http://naub.oa.edu.ua/2013/optymizatsiya-formuvannya-finansovyhresursiv-pidpryjemstva/>.
39. Павловська О. В. Фінансовий аналіз: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / О. В. Павловська, Н. М. Притуляк, Н. Ю. Невмержицька. – К.: КНЕУ, 2002. – 388 с.
40. Петленко Ю.В. Фінансовий менеджмент: [навч. посіб.] / Ю.В. Петленко – К.: Кондор, 2007. – 298 с.
41. Погожа Н.В. Проблемні аспекти формування та використання фінансових ресурсів підприємства в умовах рецесії України / Н. В.Погожа // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – №. 2 (45). – С. 144-149.
42. Поддєрьогін. А. М. Фінанси підприємств: Підручник / Керівник авт. кол. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. 3-тє вид., перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 460 с.
43. Прушківська Е. В. Напрями вдосконалення, формування та використання фінансових ресурсів на підприємстві. / Е. В. Прушківська // Вісник. – Запоріжжя, 2011. – №3 (7). – С. 256-262.
44. Рендович П. М. Теоретико-ретроспективні підходи до поняття "фінансові ресурси" / П. М. Рендович // Формування ринкових відносин в Україні.– 2007.– № 9.– С. 38-42.
45. Романенко Т. В. Шляхи удосконалення формування та використання фінансових ресурсів підприємств. / Т. В. Романенко // Наукові праці. – Полтава, 2013. – Економічні науки. – С. 248-252.
46. Степасюк Л. М. Економіка і фінанси підприємства : навч. посіб. для студ. ВНЗ / Л. М. Степасюк, Н. М. Суліма, О. В. Величко; ред.: В. К.

Збарський, В. І. Мацибора; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – К. : Компринт, 2014. – 335 с.

47. Фаріон І. Д. Економічна суть і особливості функціонування активів / І.Д. Фаріон, Н.М.Урбан // Наукові записки. Збірник наук. праць кафедри економічного аналізу. – Ужгород.: УНУ. – 2004. – № 13. – ч. 1. – С.70-72.

48. Фінанси: курс для фінансистів : [навч. посіб.] / За ред. В.І. Оспіщева. – К.: Знання, 2008. – 567 с. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://pidruchniki.ws/11570718/finansi/finansovi_resursi_pidpriyemstv.

49. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посіб. / О. В. Кнейслер, І. С. Гуцал, О. Р. Квасовський, Н. Я. Спасів. – Тернопіль : Вектор, 2016. – 388 с.

50. Фінансовий менеджмент: підручник / [А.М. Поддєрьогін, М.Д. Білик, Л.Д. Буряк та ін.]; кер. кол. авт. і наук. ред. А.М. Поддєрьогін; М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – Вид. 2-ге, без змін. – К.: КНЕУ, 2008. – 535 с.

Додаток А

Склад фінансових ресурсів підприємства

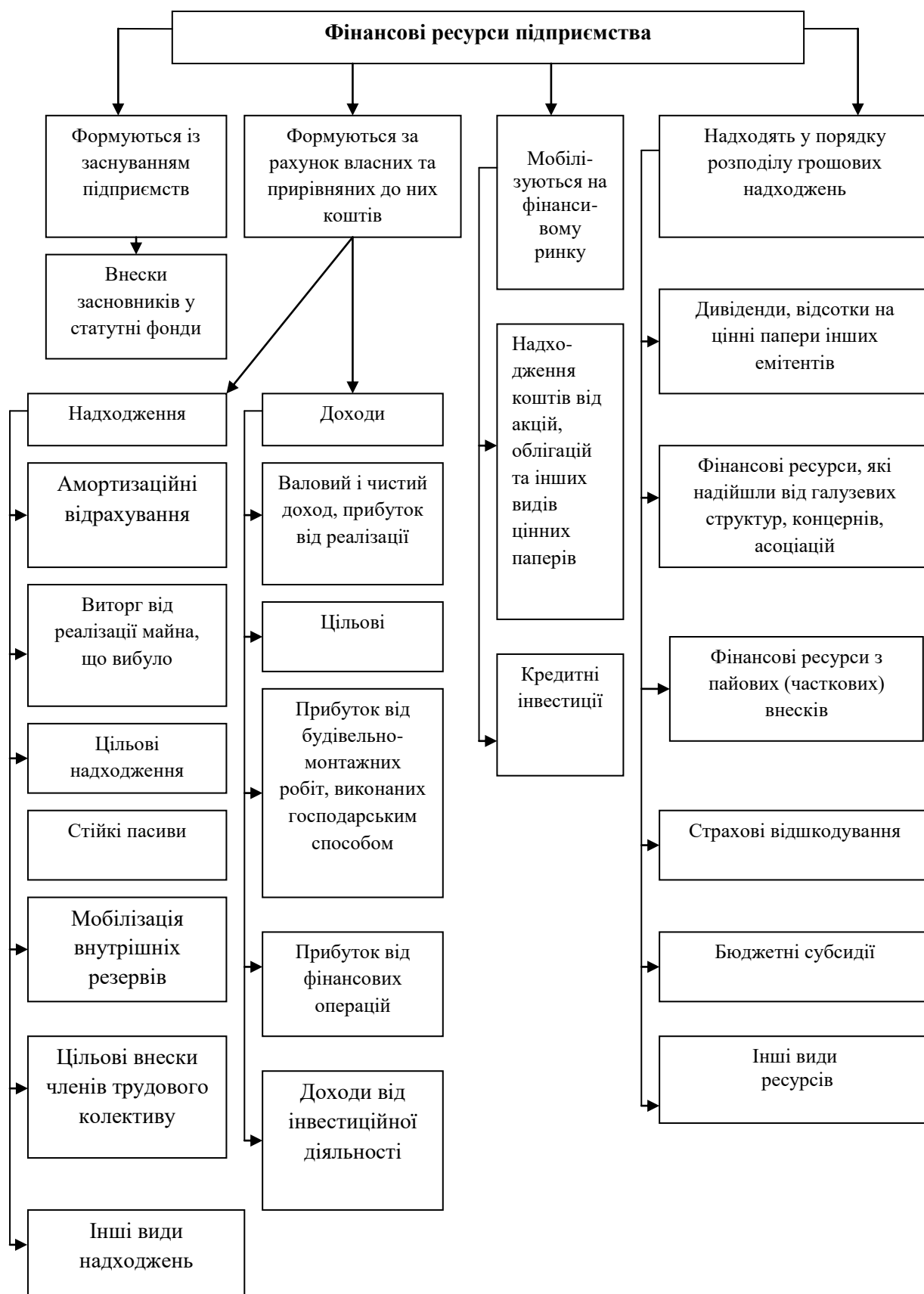

Рисунок А.1 - Склад фінансових ресурсів підприємства [36]
Додаток Б

Можливості результатів оцінки стану фінансових ресурсів

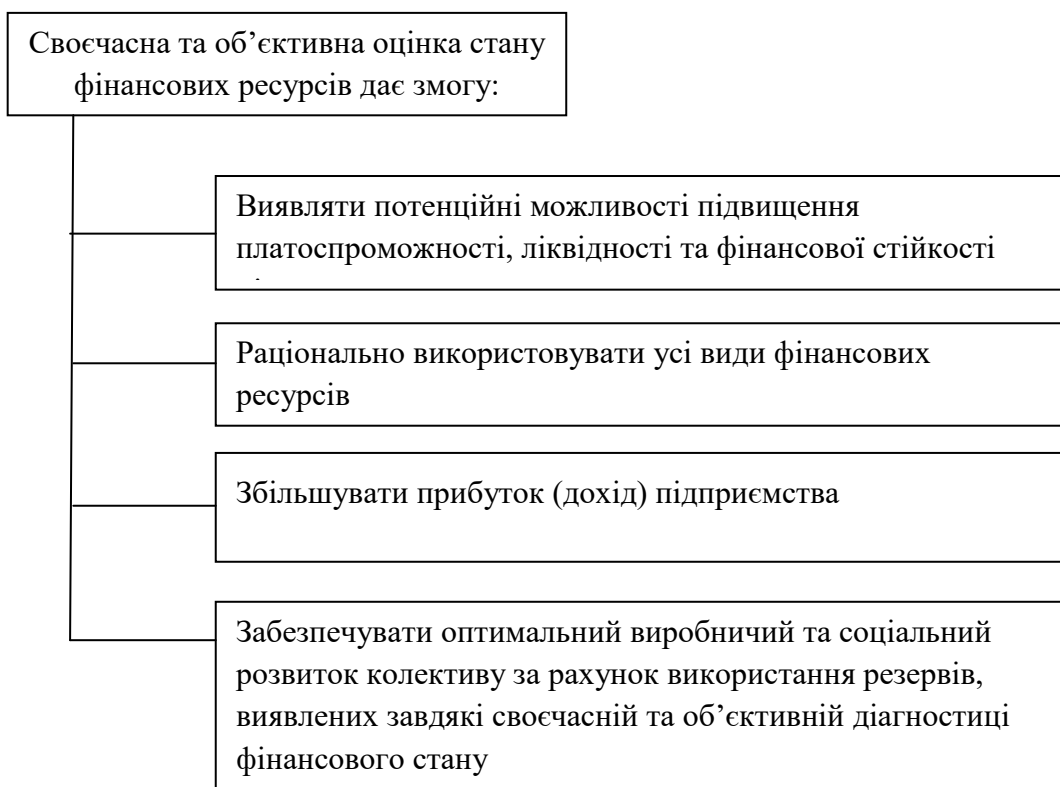

Рисунок Б.1 - Можливості результатів оцінки стану фінансових ресурсів

Джерело: розроблено автором відповідно до [28]